

Josep Pous i Pagès: la novel·la, el pairalisme i els vincles amb el pare

JOSEP BRUGADA
I GUTIÉRREZ-RAVÉ

En fer referència al període modernista i més concretament a l'àmbit de la novel·la, hem d'esmentar un dels autors que si bé no gaudeix d'una extraordinària producció en aquest gènere, sí que una de les seves contribucions marcà una de les fites cabdals del moviment literari modernista. Com hom sap, Josep Pous i Pagès amb la seva novel·la —una de les més elaborades, lingüísticament més reeixides de la seva producció i tal vegada la millor del panorama novel·lístic del moment— *La vida i la mort de Jordi Fraguinals* (1912) vingué a cloure el període literari modernista a casa nostra.

Josep Pous i Pagès es donà a conèixer en el camp de les lletres catalanes per les seves col·laboracions en diverses publicacions de l'època, com ara a la revista "L'Avenc" o també des de la seva tribuna periodística del «Poble Català». És amb l'inici del segle que l'home d'Avinyonet de Puigventós començà i fomentà la seva tasca literària i novel·lística, *Sol Ixent* (1902), *El mestre nou* (1903), *Per la vida* (1903), *L'home bo* (1905), *Revolta* (1906), foren algunes de les seves aportacions a la novel·lística rural, gènere ben característic del modernisme.

No pretenem fer una revisió de la producció literària de Pous i Pagès, sinó extreure alguna conclusió d'una temàtica que té uns precedents en la novel·la catalana del segle XIX i que es reflectirà en

DIBUIX D'ENRIC MARQUÈS

aquelles que el modernisme donà a conèixer: el tema del pairalisme i el tradicionalisme rural.

El pairalisme i dos predecessors

Quan Pous i Pagès començà a escriure, el bisbe Torres i Bages ja havia publicat una de les seves obres més importants, *La Tradició Catalana* (1892). A *La Tradició Catalana*, Torres i Bages recollí en un capítol, especialment interessant pel tema que ens concerneix¹, un sentiment àmpliament afaïçonat per la història de la societat catalana. Torres i Bages en el capítol que hem esmentat no ens descobreix res d'absolutament allè; la història del catalanisme ja ha demostrat prou bé l'esperit i el tradicionalisme inherent de la societat catalana i àdhuc el de la mateixa estructura familiar². Torres i Bages advocava per les excel·lències i la utilitat social de l'esperit de la família catalana i, encara més, "la vida regional", per al bisbe de Vic, s'havia de fonamentar en "l'ordenació jeràrquica dels seus membres". Torres recollí aquell històric i ampli sentiment tradicionalista, evidentment conservador de "l'antiga casa catalana", aquell "admirable exemplar de pur, fecund i dolcíssim esperit de família"³.

En definitiva Torres i Bages, pregon antimodernista⁴, es debatia encara per uns trets medievalit-

zants, car la família havia de continuar estructurant-se per vincles d'absoluta dependència. És a dir, el tradicionalisme en la família catalana es fonamentava encara en l'instint de conservació i al cap i a la fi aquesta jerarquització s'organitzava tant pels membres més íntims de la família com pels que no tenien una relació de consanguinitat amb la família, els quals s'hi lligaven també per uns estrets vincles vassallàtics, de fidelitat, d'obediència, a l'entorn del "mas" i de la figura sovint autoritària del pare.

Aquesta organització jeràrquica de la família començà a posar-se en dubte i en alguns casos a qüestionar-se al final del segle XIX, i bona prova d'això que sostenim serà que en determinades novel·les de període, per tant predecessores a l'obra de Pous i Pagès, palesen o reflecteixen, ja abans de la compilació de la "summa" torrasiana, el desmembrament de la jerarquització familiar i l'oposició al pairalisme absolutista. No cal dir, per altra banda, que amb la puixança modernista enfront d'aquest tradicionalisme pairalista va prenent embranzida el comportament individualista i revolucionari. Les mateixes novel·les de Pous en resulten una bona prova.

Aquest esperit de rebel·lió o d'anticonformisme ja el trobem reflectit en l'àmbit de la novel·la catalana del segle XIX, bàsicament en dos autors significatius; d'una banda en la figura de Josep Pin i Soler, i

per altra banda, més feblement, en un escriptor ben nostrat, en Carles Bosch de la Trinxeria⁵.

Josep Pin i Soler

Josep Pin i Soler a *La família dels Garrigas*, per boca de l'hereu de la tradicional família dels Garrigas, la tradició de la qual es remunta vers el regnat de Felip IV⁶, revela ja un acusat problema amb l'autoritat paterna. És més, en aquesta novel·la notem ja un conflicte entre la generació conservadora, tradicionalista, poc amant de les vel·leïtats artístiques, en relació amb una generació jove, inquieta, individualista, cosmopolita i amant de l'aventura cultural.

En aquesta novel·la de Pin i Soler, la problemàtica amb el pare, patriarca absolut per herència directa dels destins familiars, s'endevina només d'iniciar-se la novel·la:

"—Bé tu —deia la Mercè—, li parles massa sec, pobre pare! l'hauríeu de tractar amb més amor.

—Amb més amor! —responia l'hereuet, a qui tothom paupava el costat per assegurar-se si tenia una costella enfonsada— amb amor!... encara li parlo massa bé... i ell, per què no m'hi parla amb amor?

—Ell és ton pare —li deia la tia"⁷.

Pous i Pagès va passar llargues temporades a Avinyonet de Puigventós, dedicat a l'administració de la propietat familiar.

Josep Pin i Soler revela ja, a "La família dels Garrigas", un acusat problema amb l'autoritat paterna.

A *La família dels Garrigas* es planteja, igualment com a la darrera novel·la pous i pagesiana, *La vida i la mort de Jordi Fraginals*, una crítica de l'autoritarisme patriarcal i ensems també una crítica als valors tradicionals de la societat i al conservadorisme de les institucions catalanes. En la novel·la de Pin i Soler, com si tal vegada es tractés d'una premonició del que trobarem anys més tard a la novel·la de Pous i Pagès, es reflecteix ja el modern i conegut tema en la psicoanàlisi del problema de l'individu amb el pare. La revolució individual, idealista, tocada d'un cert romanticisme, però que en el fons simbolitza el triomf de la modernitat, de la cultura, del progrés, contrasta amb l'immobilisme pairal, conservador i amb aquelles arrels profundíssimament cristianes que, com hem notat, predicava Torras i Bages.

Per a observar, ni que sigui mínimament, les concomitàncies existents entre Pin i Soler i Josep Pous i Pagès, podem analitzar els textos que citem seguidament, en els quals d'una banda veurem com l'hereuet Jaume, ver protagonista de *La família dels Garrigas*, emprèn

els mateixos destins que Jordi Fraginals:

"...emprenc un viatge que no sé quan tindrà fi, la casa pairal m'afega, me seria impossible quedar-m'hi un dia més sota la mirada freda i el posat desdeñós que per desgràcia d'una i altres són atribuïts de l'amo". (Op. cit., pàg. 88)

"Si al menys fos possible enraonar amb lo pare! Amb poques paraules fórem entesos. Li diria que no sento vocació per l'Església, que em suposo apte per altra carrera, li demanaria venia per a emprendre o perfeccionar-me en estudis més simpàtics... A qui confiar mos desitjos? Al senyor canonge? Me fa feresa! A la tia? A la Mercè? *Què podrien, contra una voluntat com la del pare?*" (Op. cit., pàg. 88)

En definitiva, el que observem en ambdues citacions és el mateix punt de partença que a Jordi Fraginals, si bé aquest darrer no és un hereu com en la novel·la de Pin, aquest també es veu obligat pel disseny patern a seguir la carrera

eclesiàstica, i encara més, Jordi Fraginals es veu condicionat per *l'imperatiu de la tradició* a ésser capellà:

"Crescut en aquest ambient d'admirada benevolença, tota la seva innata energia es desenrotllà pròdigament, com flor que esbadella la seva ufana en la rialla del sol de primavera. Res no hi havia en el món que no es veiés amb cor d'afrontar, res no li semblava superior a la mida del seu coratge. *Únicament la dura voluntat paternal podia fer-li abaixar tremolós la testa. Allò era quelcom, però, que estava fora de l'ordre natural i ordinari de les coses.* En Jordi la veia planar despòticament damunt d'aquell món de masovers i d'arrendadors, de censataris i de mossos i de gent a jornal, amb tots els ramats i totes les terres i tots els boscos de la hisenda, i *el poder del pare li esdevenia sobrehumana força, a l'imperi de la qual res no podia oposar-se*"⁸.

Carles Bosch de la Trinxeria

Referint-nos a un altre novel·lista del segle XIX, Carles Bosch de la Trinxeria, hem de notar com en una de les seves també millors novel·les, *L'Hereu Noradell*, que es publicà per primera vegada a la impremta "La Renaixença" el 1889 —i coincidint amb el nostre peremptori interès— l'edició al·ludida de la novel·la es donà a conèixer amb el títol de *Lluytas de la vida: L'Hereu Noradell. Estudi de família catalana*, Bosch ens presenta amb aquest text el tema de la fidelitat al patrimoni i als valors de la tradició. Per l'autor de Prats de Molló —i també abans de Torras i Bages— la infidelitat als designis del patrimoni familiar esdevenia també consegüentment infidelitat a l'essència de la pàtria. Així, doncs, a *L'Hereu Noradell*, Bosch ens remet a la història personal de Marçal Noradell, el qual desobeeix els consells que sobre la fidelitat a la hisenda rural i al patrimoni li dona el seu progenitor en el mateix llibre de mort:

"—Què vol, pare?

—Apropa't, fill meu! Més, més... se m'acaben les forces... Aviat no podré parlar... Me'n vaig d'aquest món. Ja hi he complert la meua missió... Espero que Déu me rebrà en sa Glòria.

Te deixo lo patrimoni que m'han transmès mos passats sense un deute, sense cap obligació... Te deixo l'honoradès que sempre ha guiat nostra família en lo camí del bé. Segueix mon exemple i el dels meus passats... Sies caritatiu, afavoreix el pobre i a la fi de tos dies trobaràs al cel ta recompensa..."⁹.

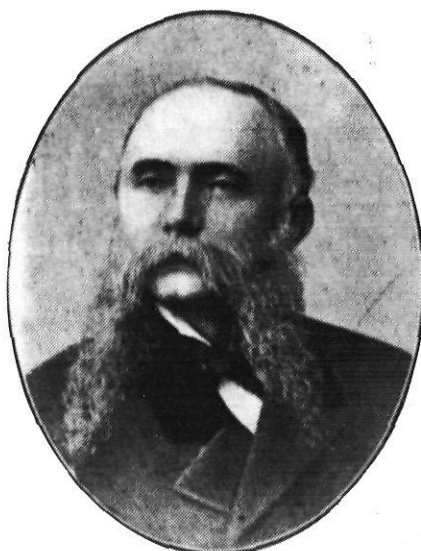
Assistim una vegada més, novel·lísticament parlant, a la temàtica de la secularització dels valors pairals. No obstant això, Marçal Noradell, protagonista de la novel·la, trenca amb els consells i el llegat patriarcal. Ací, no direm que Bosch de la Trinxeria se l'emmeni, com s'esdevé en la novel·la de Pin i Soler o a Jordi Friginals, amb un frontal problema amb el pare, en aquest text no es planteja el conflicte, car aquest mor en iniciar-se la novel·la; tanmateix però, la prepotència del pare i els valors morals de la tradició i el pairalisme planen sovint al text. Altrament, no és gens d'estranyar que aquests valors i el llegat moral del pare haguessin tingut un gran pes específic en la mateixa vida de Bosch de la Trinxeria. Sigui com sigui, com assenyalava Antònia Tayadella, aquestes novel·les, i ben especialment la de Pin i Soler, "plantegen degut a una sèrie de canvis històrics: la crisi de la societat pairal rural i el pas consegüent al món del proletariat urbà modern"¹⁰.

«Quan se fa nosa», el conflicte amb el pare

Quan se fa nosa és una de les novel·les de Josep Pous i Pagès publicada per primera vegada a la tipografia de "L'Avenç" el 1904. És un text també estrictament rural el qual ens serà de cabdal importància a fi i efecte d'observar la vigència dels mateixos valors que abans analitzàvem i, a més a més, la novel·la pous i pagesiana és, en efecte, un bon banc de proves per tal d'analitzar les interaccions i la prepotència d'uns personatges sobre els altres.

Quan se fa nosa, tal i com apunta Alan Yates¹¹ pot considerar-se, juntament amb *Empordaneses* (1906) i *Per la vida* (1903), una de les novel·les mitjançant les quals Pous i Pagès semblava "retrospectivament formar una sèrie d'assajos preparatoris de la seva última i gran novel·la, *La vida i la mort de Jordi Friginals* (1912)".

Al nostre paper, en aquesta no-

Carles Bosch de la Trinxeria, a "L'hereu Noradell", tracta també de la infidelitat al llegat del pare.

vel·la apareixen ben especialment accentuats els caràcters psicològics dels personatges, fins a tal punt que aquesta pregonesa en la descripció dels caràcters, dels tipus i aquest aprofundiment en les psicologies ha fet parlar de veres caracteritzacions tolstoianes¹² i el mateix Joan Maragall en parlar d'una novel·la predecessora a *Quan se fa nosa* matisà i es referí a "la acabada determinació de sus tipus".

A *Quan se fa nosa*, Pous i Pagès deixa —creiem— força clares les seves preferències narratives; Pous no cerca una narrativa on prevalguin les descripcions paisatgísticocolorístiques i la creació d'ambients, ans s'inscriu promptament en aquell tipus de novel·lística pròpiament modernista, la qual tenia un gran interès i un gran afany, com se sap, en destacar pel damunt de tot els trets psicològics de l'individu. Si més no per a corroborar aquesta tendència vers aquests tipus de literatura hauríem de tenir presents les paraules de Joan Maragall, el qual —veritable conseller de modernistes— escrivia ja el 15 de setembre de 1893 al seu amic Antoni Roure declarant-li la seva oposició al realisme i al naturalisme literaris. Maragall lliurava en aquella avinentesa a Antoni Roure un exemplar de *La Intrusa* de Maeterlink on li deia que Zola no era ja l'amo de tot i que convenia girar-se vers l'òrbita de la llum del nord, vers la literatura d'Ibsen, de Tolstoi, de Maeterlink i calia ja aleshores tenir present el pensament de Nietzsche. Val a dir, doncs, que l'empordanès Josep Pous i Pa-

gès el 1904 devia estar "à la page" de les literatures del nord i tanmateix, si se'ns permet, inscrit en el particularisme novel·lístic del modernisme. Un dels exemples clars de l'adscripció pous i pagesiana a les teories individualistes de la novel·la modernista el trobem a *Revolta* (1906), una novel·leta on Pous evidencia —com ho evidencien altres modernistes— la influència nietzscheana en la literatura.

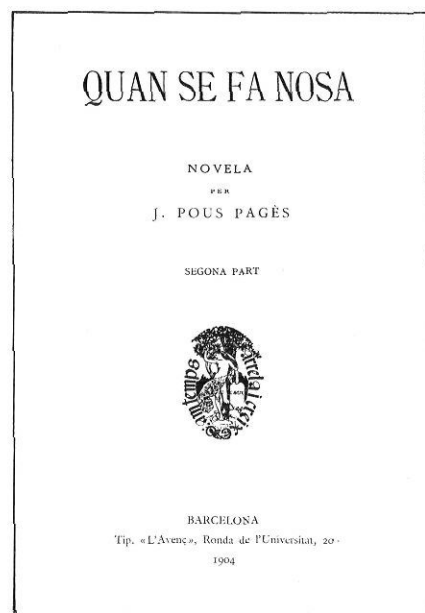
Podria tenir, en aquest sentit, un cert ressò nietzscheà la declaració de principis que fa Alberta, protagonista femenina de Jordi Friginals, al seu pare, el qual "esbravant-se en amargues consideracions" diu:

"El món està perdut sense remissió! exclamava a cada punt, com parlant-se a si mateix, però mirant sempre que la noia fos a tret de poder-ho oir—més valdria fer malves colgat sota cinc pams de terra, que haver de veure com tot es capgira. *Quin temps Senyor, sembla que hagi de venir l'Anticrist.*" (Op. cit., pàg. 64)

O bé més endavant, quan es diu:

"Això és la fi del món! Tot està perdut! Ja no hi ha llei ni amor ni respecte!, i *qualsevol dia vindrà l'Anticrist.*" (Op. cit., pàg. 144)

A Jordi Friginals, tot i ésser una novel·la que l'escriptor encapçalava amb una ressenya de la memòria

del seu pare, "Josep Pous i Vidal, l'home ple de seny, de bondat i de noblesa que fou el meu pare", en Mateu Fraginals no s'identifica gens amb la memòria del veritable pare de Josep Pous, ans aquest és la representació de la força del mal de la novel·la que en diverses avinenteses es manifesta amb aquells ressons de la filosofia vitalista a la qual suara al·ludíem: "...i el poder del pare li esdevenia sobrehumana força, a l'imperi de la qual res no podia oposar-se." (Op. cit., pàg. 20)

Així, doncs, de citacions textuals en les quals se'ns doni raó del conflicte amb el pare, en aquesta darrera novel·la de l'empordanès, *La vida i la mort de Jordi Fraginals* no n'hi mancaran. N'esmentem seguidament unes quantes de significatives, però cal tenir en compte que fins a la cinquena part de la novel·la, en què es produeix la mort del pare, Mateu Fraginals, podem trobar nombroses citacions on efectivament se'ns revela el conflicte entre el pare i el fill.

"En Jordi no tingué altre remei que sotmetre's a la sobirana decisió de l'autoritat paterna, mai no discutida..." (Op. cit., pàg. 61)

"la temuda veu del pare trencà la relació." (Op. cit., pàg. 73)

"Però en l'instant decidí no tingué el coratge de desafiar les ives paternes" (Op. cit., pàg. 85)

L'argument, els personatges femenins

Quan se fa nosa és una novel·la en la qual l'escriptor empordanès, amb una capacitat, diguem plausible, de penetrar en la psicologia dels personatges, ens narra la patètica història d'incomunicació entre un pare i un fill, tema en el qual hi hem observat imminentment una vinculació antropològica ben empordanesa i que al mateix temps faríem extensible a una caracteriologia força uniforme dels tipus rurals catalans. L'argument de la novel·la és, doncs, aquesta patètica història d'incomunicació entre un pare i un fill, la qual es veu progressivament agreujada en el decurs argumental per la presència d'una dona, la Quimeta, que Pous ens presenta com a complement i alternativa vital —per tant molt necessària— de Martinet, taujà i vacil·lant hereu d'una discretíssima hisenda rural. Quimeta, que en la primera part de la novel·la s'ha de veure com la solució als problemes indiscutiblement vitals de Martinet, arriba de bo de bo a ésser l'alternativa de substitució del pare (el sogre) dins d'aquesta relació d'incompatibilitat recíproca entre pare i fill.

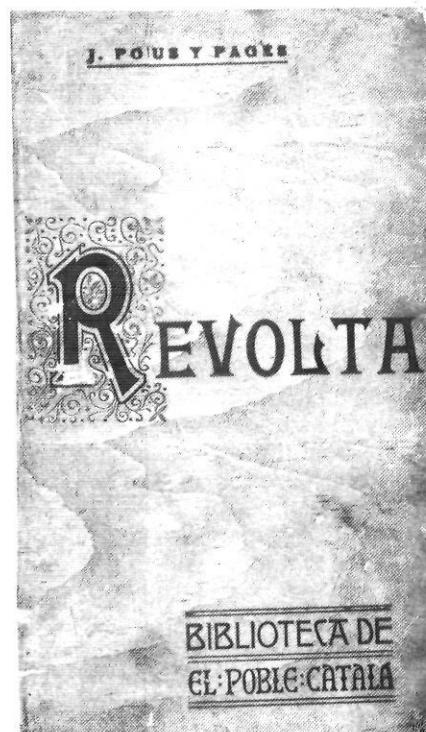
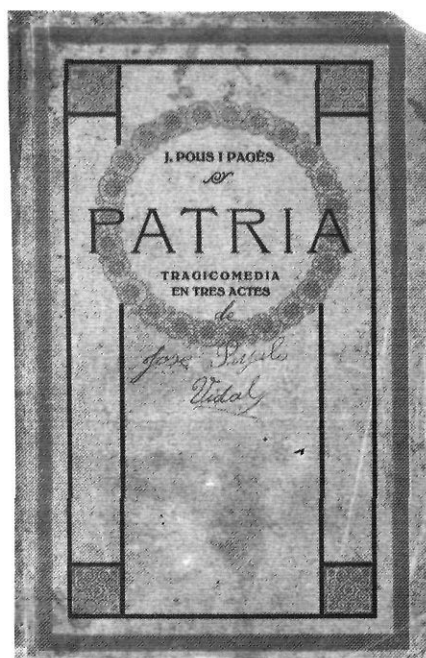
En tota la seva primera part, la novel·la gira a l'entorn de la caracterització psicològica de Martinet (el fill) i les seves incompatibilitats amb Perot (el pare), encara, però, en aquesta primera part —els tres

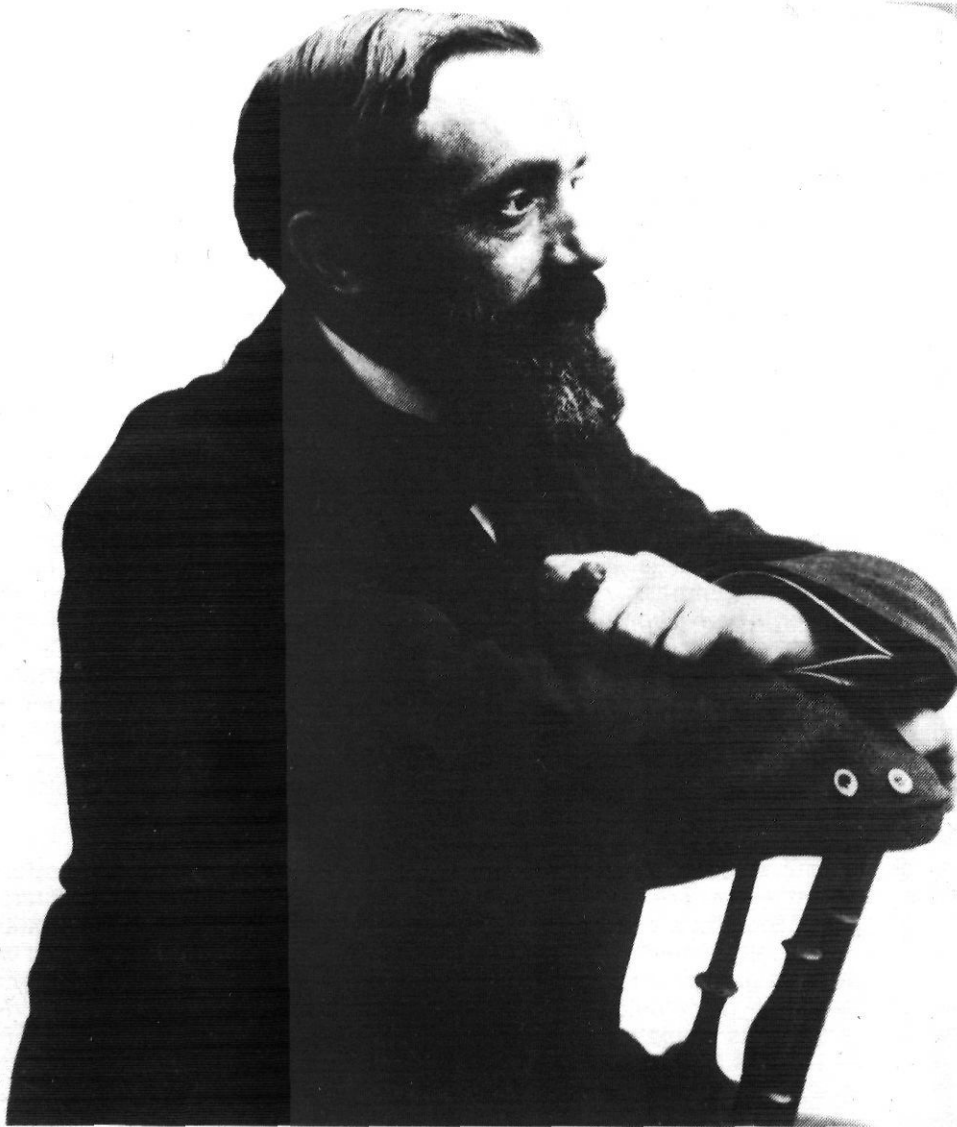
primers capítols— no es produeix la gradual substitució o el progressiu bandejament del pare¹³. El pare va perdent protagonisme en l'estructura narrativa, per la força bel·ligerant que exerceix el tercer personatge protagonista, la Quimeta, esquerp personatge femení que Pous caracteritza amb aquests trets:

"La Quimeta de can Segols era la mateixa estampa de la seva mare. Alta i ossada com ella, forta de celles, cara angulosa i estirada, nas recte i prim de la punta, llavis minços i una mica beguts endins, barba seca i sortida, i amb un genit rabiós com una ceba folla que es rebelava en la dura mirada de sos ulls grisos i freds com l'acer i en el posat aixut de la seva expressió, només una cosa les distingia. Així com la vella Segols portava ben guanyada la fama de gandula i llaminera que el poble en pes li concedia, la Quimeta era un escarraç de treball i passava de qualsevol manera."

Domènec Guansé ens aporta per al coneixement del món literari pous i pagesià una referència que si és veraç, ens resulta de cabdal importància i àdhuc ben simptomàtica. Diu Guansé referint-se a determinats trets biogràfics de l'empordanès que "no ho semblava, però havia passat una infantesa i

introducció del teatre a Espanya.
 u. l'empordanès demanés un...
 a més de les despeses, mi...
 JOSEP POUS I PAGES
 LA VIDA I LA MORT D'EN JORDI FRAGINALS
 no no et comprometis a...
 fins a rebre resposta d...
 rena d'en l'empordanès de la...
 casa del seu editor G. Pous et...
 Masdefeuille.
 mes les despeses que aquestes...
 t'ocasionin i et man envien...
 molts records de tots els de cas...
 S. Pous i Pages

No és aventurat establir una vinculació entre els personatges de ficció de Pous i Pagès i la seva biografia personal.

una adolescència tristes, malaltises. Sobretot mancades de tendresa. D'infant, havia perdut la mare i tenia madrastra: era bona dona, sembla, però que ell irritava amb el seu esperit de contradicció, amb unes insuportables i inacabables ganes de discutir-ho tot" ¹⁴. La referència és crucial, per tal com ens indica que aquesta manca de tendresa que Pous patí de minyó podria ésser, efectivament, la causa eficient de l'eixorquesa d'alguns dels seus personatges femenins. Guansé persevera en la seva afirmació fins al punt de sostenir que "en contrast, record i rastre d'una infància solitària i malaltissa, hi ha l'eixutesa sentimental dels seus personatges femenins, així com la manca d'una autèntica tendresa" ¹⁵.

Les afirmacions de Guansé ens resultaran molt vinculants i indicatives per al cas que analitzem. D'una manera general, Pous i Pagès en el decurs de la seva novel·lística donà

molt poca rellevància a llurs personatges femenins, poca o al capdavant cap, fins a tal punt que a *Revolta* (1906) el narrador arriba a denigrar la condició femenina: "les dones només serveixen d'entrebanc" (pàg. 15). En efecte, els personatges femenins de Josep Pous i Pagès ens són presentats amb una eixutesa i amb un relleu, tant estètic com psicològic, gairebé alarmant, excepció feta —com assenyala Jordi Castellanos— d'Alberta, "la companya de l'itinerari vital de Jordi Fragonal".

Ultra aquestes mancances que presenten els personatges femenins, altres textos presenten també ben simptomàticament trets els quals no desvinculen l'escriptor empordanès d'un "substratum" freudià o tal vegada més concretament, com assenyala Guansé, un apropament a "la teoria de les sensacions tròfiques com a origen del coneixement" del doctor Ramon Turró. Altres obres de Pous, doncs, ens són

encara de més interès en aquest sentit, com ara la comèdia dramàtica *Vivim a les palpentes*, una història també patètica de l'engany entre un pare i una filla amb implicacions significatives del sentiment de culpa ¹⁶. No mancaran, altrament, referències que deixen entreveure els coneixements de la psicoanàlisi per part de Pous, car també a la novel·leta *El conflicte del Parrot* hi trobarem referències al pare, als somnis i "als subconscients amagatalls" ¹⁷ i alguna referència literària que molt bé ens podria remetre a Sigmund Freud: "...talment li donava la sensació de no tocar de peus a terra, fent-lo estar sempre oprimat de cor, ab aquell desfici del qui somia que cau y may acaba de caure" ¹⁸.

Cloenda

A tall de conclusió hem de dir que les novel·les de Josep Pous i

introducció del teatre de
und a Espanya.
en l'horror mundu demanés un
, a més de les despeses, un
dets de
at. g
u apu
les
no et comprometés a e
m, fins a veure resprota i

drena d'en l'horror mundu te la s
casa del teu editor G. Poes et s
Hautefeuille.
ques les despeses que aquestes
l'ocasion i et man embeu
Molts records de tota els de ca
un bi.

J. Pous i Pagès

Pagès ens donen a conèixer un petit món de personatges els quals són estudiabls des del punt de vista psicològic, amb la qual cosa ens atrevim a pensar en una psicoanàlisi dels mateixos personatges creats per l'empordanès. Des d'aquesta òptica podríem haver-nos endinsat més en l'estudi del conflicte amb el pare, conflicte que hem notat en una literatura predecessora i que en l'"opus" pous i pagesiana és estudiabls sobretot a *La vida i la mort de Jordi Fraginalls* i a *Quan se fa nosa*. Més enllà d'això, cal notar en Pous una crítica al parralisme en benefici de la iniciativa individual fora del marc tradicional. Hem apuntat el tractament dels personatges femenins i al capdavall mantenim les nostres sospites a l'entorn d'una possible vinculació dels seus personatges teatrals i novel·lesc amb la mateixa biografia¹⁹.

NOTES

1. JOSEP TORRAS I BAGES, *La Tradició Catalana*, Capítol X, "Com la vida regional fomenta l'esperit de família", pàg. 32 a 35. Edició del centenari O.C. Ed. Selecta. Barcelona, 1948.
2. Sobre aquest tema pot veure's "El Tradicionalisme" en *Psicoanàlisi del català*, d' AUGUST MATONS, Ed. Destino. Barcelona, 1971.
3. JOSEP TORRAS I BAGES, ídem. Op.Cit.
4. EDUARD VALENTÍ I FIOL, "La posició antimodernista: Torras i Bages y su "Tradició Catalana", cap. 6 pàg. 243 a 265 en *El primer modernismo catalán y sus fundamentos ideológicos*. Ed. Ariel, Barcelona, 1973.
5. A l'entorn de l'obra literària de JOSEP PIN I SOLER i CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA pot consultar-se el magnífic capítol de la professora ANTÒNIA TAYADELLA i OLLER a l'entorn de la novel·la realista, en *Història de la literatura catalana* - Vol. 7 - dirigida per JOAQUIM MOLAS.
6. JOSEP PIN I SOLER, *La família dels Garrigas* M.O.L.C. Edicions 62 i "La Caixa". Vol. 30, pàg. 18.
7. JOSEP PIN I SOLER, Op.cit.pàg. 35 (Els subratllats de les citacions són nostres). Vegeu també sobre *el conflicte amb el pare*, pàg. 22.
8. JOSEP POUS I PAGÈS, *La vida i la mort de Jordi Fraginalls*. Ed. Rauter, Barcelona 1927 (Totes les citacions d'aquesta obra corresponen a aquesta edició).
9. CARLES BOSCH DE LA TRINXERIA, *L'Hereu Noradell*. M.O.L.C. Edicions 62 i "La Caixa". Vol. 17, pàg. 37.

10. ANTÒNIA TAYADELLA. Cap.cit.pàg. 516.
11. ALAN YATES, "Jordi Fraginalls": retorn al final del camí, en *Una generació sense novel·la?*. Llibres a l'abast, 122, Ed. 62, Barcelona, 1975.
12. JOAN MARAGALL, *Obres Completes* (Edició dels fills, Barcelona, 1934) Vol. XVIII "Notas críticas de literatura catalana", pàg. 207.
13. Sobre el problema de' pare, vegeu JEAN LAPLANCHE, *Hölderlin y el problema del padre*. Ediciones Corregidor, Buenos Aires, 1975; CLAUDE LE GUERN, *El edipo originario*, Amorrortu Editores, Buenos Aires, 1974; C. CASTAÑO, LOPEZ MESAS, P. ZAPATERO, *Kafka o el vínculo con el padre*. *El Complejo de Cronos*, Col. Mezquita Ed. Alhambra, Madrid, 1985.
14. DOMÈNEC GUANSÉ, *Abans d'ara* (retrats literaris), pàg. 41 a 49, Ed. Aymà Barcelona, 1986.
15. DOMÈNEC GUANSÉ, Op.cit., pàg. 42.
16. JOSEP POUS I PAGÈS, *Vivim a les palpenes*. Comèdia dramàtica en tres actes. Llibreria Bonavia, Barcelona, 1931.
17. JOSEP POUS I PAGÈS, *El conflicte del Parrot*, Il·lustració catalana, Barcelona, 1909, pàg. 24.
18. JOSEP POUS I PAGÈS, Op.Cit., pàg. 55.
19. A l'entorn de la vida i aspectes literaris de Josep Pous i Pagès hem tingut en compte l'article (dificilíssim de trobar) que es publicà a la ciutat de Montpeller a la Revista "Vida Nova", n.º 41, el desembre de 1967 (Revista occitana i catalana), amb el títol "Josep Pous i Pagès (1873-1952) notes sobre la seva vida i la seva obra", signat per Rafael Tasis.

Josep Brugada és professor de Filologia Catalana.